

УДК 130.2:316.42

DOI 10.35423/2078-8142.2021.2.1.2

С. А. Лозниця,
кандидат філософських наук,
науковий співробітник відділу філософії культури, етики і естетики
Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України,
м. Київ, Україна
e-mail: svitlana.loznytsia@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3682-1340>

СОЦІОКУЛЬТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ДОБУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПРИМАТ ПУБЛІЧНОСТІ

У статті здійснюється розгляд соціокультурних трансформацій у добу глобалізації, провідним акцентом яких, як припускається, є примат публічності, що у дослідженні інтерпретується як залежність переконань громадян від інформації, що доноситься з публічного простору. Наголошено на позитивних наслідках глобалізації, зумовлених досяжністю різноманітних думок, що ускладнює появу тоталітарного режиму. Водночас, ситуація появи надміру інформації виявила потреба формування необхідних компетенцій, пов'язаних з умінням відрізняти достеменні дані від фейків. Досліджено вплив глобалізації на культурні ідентичності, зокрема з'ясовано, що переміщення окремих осіб між країнами суттєвим чином не впливає на зміну домінуючої культури. Окреслено концепт «примат публічності» як прикметну ознаку появи глобального простору, що упроваджується значною мірою через ЗМІ.

Ключові слова: глобалізація, глобалізація культури, мережеве суспільство, публічність, примат публічності, громадянська відкритість, ЗМІ.

Зрозуміло, що поява глобального світу позначилася чи не на всіх виявах нашого повсякдення: взаємини між особами, економічні відносини, культурні ідентичності – всі ці та інші царини почали зазнавати певних змін. Утім, чи не найприкметнішою ознакою, яка

може суттєво впливати на ті чи інші переконання та позначатися на змінах, є примат публічності, що у дослідженні інтерпретується як залежність переконань громадян від тієї інформації, яка лунає з публічного простору.

Глобальний простір створив умови для повсюдності поширення інформації, що, певна річ, унеможливило усталення тоталітарного режиму, але, водночас, полегшує процес поширення фейкової інформації, наслідком чого може стати дезорієнтація громадян у «глобальному масштабі». На сьогодні людство зіткнулося з ще одним непередбачуваним викликом, зумовленим поширенням коронавірусу, перетворивши домівки людей на, кажучи словами Елвіна Тоффлера, «електронний котедж». Також можна побачити й таку ознаку: змагальність за нашу увагу. Певна річ, важливим є те, що з'явилися численні майданчики з навчання, культурного дозвілля та віртуальної участі у Богослужіннях та інших важливих можливостях нашої комунікації. Але як нам зосередитися на важливому, як нам обрати з усіх цих пропозицій щось одне, віддавши перевагу одному, а не іншому? Томас Еріксен означив нашу добу «тиранією моменту», маючи на увазі, насамперед, засилля інформації, з якої треба намагатися щось обирати. Утім, чи можемо ми у даній ситуації казати про «зосередження на важливому» в ізоляції, опиняючись, вочевидь, перед ще більшим інформаційним засиллям?

Відтак, у статті досліджуються зміни, що уможливилися з появою глобального простору. Насамперед вивчається явище глобалізації, зокрема ілюструються нові можливості у взаємодії культур. Оскільки культура є важливою ознакою нашої ідентичності, прояснення цього питання допоможе з'ясувати, чи можуть зазнавати змін ті чи інші суб'єкти глобалізації – національні держави – у зв'язку зі стрімким зростанням культурної взаємодії. Ці та інші проблемні питання простежуються у дослідженні з огляду на примат публічності, тобто зважаючи на те, які наслідки може мати досяжність і засилля інформації на переконання громадян.

Певна річ, проблематика глобалізації досить детально вивчалася й вивчається провідними вченими, серед яких, зокрема, У. Бек, П. Бергер, З. Бжезінський, Е. Гіденс, Д. Гелд, С. Гантінгтон,

Д. Голдблатт, Т. Г. Еріксен, Г. Н. Канкліні, М. Кастельс, Е. Мак Грю, Д. Мартен, Ж.-Л. Мецжер, Дж. Пerratон, Ф. П'єр, Д. Стігліц, Е. Тоффлер, Ф. Фукуяма та ін. Тож, можна констатувати, що проблематика глобалізації вже неодноразово ставала предметом досліджень провідних науковців. Однак, зважаючи на нові виклики, що постали з посиленням впливу глобального простору, зокрема на переконання громадян, здається за потрібне здійснити реконструкцію явища глобалізації та окреслити найбільш прикметні наслідки соціокультурних трансформацій, однією з домінантних ознак яких, як припускається, постає примат публічності – і це є *метою* нашого дослідження. Насамперед, ми спробуємо з'ясувати, що за найбільш поширеними уявленнями розуміється під явищем глобалізації, зокрема виявити деякі з тлумачень походження терміна глобалізація та здійснити розрізнення понять глобалізації та глобальності. Важливим також є дослідити різноманітні підходи інтерпретації явища глобалізації, що охоплює собою низку чинників – таких як, скажімо, глобалізація як поява «мережевого суспільства» та глобалізація як зміни у наявній традиції. Крім того, вважаємо не зайвим також проаналізувати аспекти, пов'язані з глобалізацією культури, оскільки культура є не лише ознакою нашою ідентичності, а й може поставати й приводом для маніпулятивних технологій, що застосовуються, зокрема, й через ЗМІ. Ці та інші аспекти, що з'ясовуються у дослідженні, складатимуть *завдання* цього дослідження. Незважаючи на значну кількість розвідок щодо тематики глобалізації, зокрема означених проблемних питань, можна говорити про певні аспекти новизни дослідження, а саме: простеження тих чи інших глобалізаційних процесів з погляду концепту примата публічності, прикметною ознакою якого, як припускається, є залежність громадян від інформації, що доноситься з публічного простору. Ситуація, в якій опинилося людство з появою глобального світу, зокрема засилля інформації, з-поміж якої потрібно вміти добирати потрібну інформацію та відрізнити достеменні дані від фейків, а також й інші аспекти, про які йтиметься у статті, й актуалізує дане дослідження.

Розпочинаючи осмислення явища глобалізації, спершу зверну увагу на появу терміна «глобалізація». Прикметно, що, скажімо, у праці «Метаморфози світу: соціологія глобалізації» (Д. Мартен,

Ж.-Л. Мецжер, Ф. П'єр) ми не знайдемо одностайного твердження щодо того, коли з'явилося це поняття. Так, на початку праці згадується застосування його в економіці: «Термін *глобалізація* почав вживатися в економічній науці, куди він був занесений з англійської мови» [Див.: 13, с. 13]; при цьому авторами розвідки уточнюється: «За С. Лятушем (S. Latouche, 2001), термін глобалізація, запроваджений на початку 1990-х рр. фірмою «Соні» для продажу плеєрів, був підхоплений транснаціональними компаніями та американським урядом [Див.: 13, с. 13]. І відразу ж дається інша версія: «На думку Дж. Бузіно (G. Busino, 2001), цей термін з'являється наприкінці 1950-х рр.» [Див.: 13, с. 13]. Крім того, у дослідженні відзначається, що, на думку А. Матляра (1996), термін *глобалізація* з'явився у 1980-ті роки для позначення «процесу об'єднання економічної сфери і, екстраполюючи, для відображення загального стану планети» [Цит. за: 13, с. 14]. Також до питання прояснення терміна «глобалізація» звертається і Збігнев Бжезінський у праці «Вибір: світове панування чи світове лідерство». Як зауважує автор, спочатку термін «глобалізація» виник як нейтральне позначення процесу, притаманного глобальним наслідкам технологічної революції. Продуктивне визначення, на його думку, запропонував 2000 р. професор Чарльз Доран, який визначив це явище як «взаємодію інформаційної технології і світової економіки» [Див.: 3, с. 126]. Однак, уточнює Бжезінський, до 2001 р. цей позірно нейтральний економічний термін уже став емоційно навантаженою політичною установкою [3, с. 126]. Тож, навіть із цих даних можна зрозуміти, що поняття «глобалізація» є досить новим, оскільки згадки про нього почали з'являтися лише у другій половині ХХ ст.

Розмірковуючи над термінологією глобалізації варто також звернути увагу на розрізнення понять глобалізації та глобальності, здійснені німецьким соціологом Уільхом Беком у праці «Що таке глобалізація?» Так, *глобалізм* дослідник називає розуміння того, що світовий ринок витісняє чи підміняє політичну діяльність [2, с. 23]. На його думку, це ідеологія панування світового ринку, ідеологія неолібералізму [2, с. 23]. Тлумачення понять глобальності та глобалізації автор здійснює, слідуючи за англосаксонською дискусією [Див.: 2, с. 25]. Так, за словами Бека, поняття «глобаль-

*ність» пов'язано з тим, що ми вже давно живемо у світовому суспільстві, у тому сенсі, що уявлення про замкнуті простори перетворилися на фікцію. Жодна країна чи група країн не може відмежуватися одна від одної [2, с. 25]. Під «світовим співтовариством», пояснює дослідник, мається на увазі спільність соціальних відносин, які *не можуть* інтегруватися в національно-державну політику та визначатися нею [2, с. 25]. Натомість, зауважує автор, під *глобалізацією* розуміються *процеси*, в яких національні держави та їх суверенітет влітаються в павутину транснаціональних акторів і підпорядковуються їх власним можливостям, їх орієнтації та ідентичності [2, с. 26].*

Визначальним аспектом глобалізації, безперечно, є поява Інтернет-простору, що теж ставало об'єктом дослідження провідних вчених. Скажімо, Мануель Кастельс осмислює явище глобалізації через появу мережевого суспільства, за яким мережеве суспільство – це суспільство, соціальна структура якого вибудовується навколо мереж, які активуються через перенесену в цифрову форму інформацію та заснованих на мікроелектроніці комунікаційних технологій [10, с. 41]. Відтак, твердить дослідник, глобалізацію краще розуміти як омереження (об'єднання в спільну мережу) цих вирішальних в соціальному сенсі глобальних мереж [Див.: 10, с. 42].

Простеживши низку тлумачень поняття «глобалізація», звернемо увагу на деякі прикметні ознаки цього явища. Так, однією з праць, в якій здійснена спроба показати визначальні зміни, що відбулися з появою глобального простору, є книга американського соціолога, футуролога й публіциста Елвіна Тоффлера «Третя хвиля», в якій автор «поділив цивілізацію лише на три частини: сільськогосподарську фазу Першої Хвилі, індустріальну фазу Другої Хвилі та фазу Третьої Хвилі, яка ... починається» [17, с. 15]. За словами дослідника, досі людство переживало дві великі хвилі змін, кожна з яких значною мірою знищувала попередні культури чи цивілізації й приносила їм на зміну своє життя, незбагнене для тих, хто прийшов раніше [17, с. 19]. Як йдеться у праці, «Першій Хвилі зміни, сільськогосподарській революції, знадобилися тисячі років. Другій Хвилі, що знаменувала прихід індустріальної цивілізації, – якихось три століття» [17, с. 19–20]. Прикметні ознаки Другої Хвилі Тоффлер окреслює, зокрема, так: «Друга Хвиля збільши-

ла кількість каналів, з яких індивід формував свою картину реальності. Дитина стала отримувати образи не лише від природи або людей, а й з газет, масових журналів, радіо, а потім і телебачення» [17, с. 143]. Наразі сучасна ситуація, що позначена появою Третьої Хвилі, привносить, на думку дослідника, ще й інші зміни: «Сьогодні Третя Хвиля все це рішуче змінює. Прискорюючись у суспільстві, переміна спричиняє паралельне прискорення в нас самих» [17, с. 143]. «Третя Хвиля, за трактуванням автора, приносить із собою істинно новий спосіб життя, опертий на різноманітні, здатні відтворюватися, джерела енергії, на методи виробництва, що зроблять непотрібними більшість заводських конвеєрних ліній, на нові, без'ядерні співдружності, на нову інституцію, яку можна назвати «електронний котедж», і на радикально перебудовані школи та корпорації майбутнього» [17, с. 20].

Простеживши побіжно понятійний апарат явища глобалізації та окресливши деякі зі змін, зумовлених появою глобального простору, звернімо увагу на окремі твердження щодо позитивних та негативних змін, спричинених цим явищем.

Так, за словами американського економіста Джозефа Стігліца, однією з причин опору глобалізації є те, що вона, як здається, підриває традиційні цінності. Конфлікти тут є цілком реальними і, певною мірою, неминучими. Економічне зростання, включно з тим, яке спричиняється глобалізацією, своїм наслідком має урбанізацію, руйнування традиційних сільськогосподарських суспільств. На жаль, досі ті, хто є відповідальним за упровадження глобалізації, схвалюючи її позитивні результати, все ще надто часто недооцінюють цього негативного боку, загрози культурній ідентичності і цінностям [16, с. 232]. Утім, як уточнює Стігліц, важливим винятком тут є Джим Вулфенсон, який виступає за культурні ініціативи у Світовому банку [16, с. 247]. Англійський соціолог Ентоні Гіденс також у своїй праці розмірковує над появою глобалізації та змінами, що відбулися у традиції. Так, за словами автора, сьогодні під впливом глобалізації відбуваються дві засадничі зміни. У західних країнах не лише громадські установи, а й повсякденне життя починають звільнятися з-під влади традиції. Інші суспільства у світі, що залишаються більш традиційними, починають детрадиціоналізува-

тися [6, с. 35]. Автор вбачає у цьому осердя появи глобального космополітичного суспільства [6, с. 35]. Як йдеться у розвідці, це суспільство, яке живе після того, як настав кінець природи. Іншими словами, чим далі, тим дедалі менше сторін фізичного світу залишаються цілковито природними, тобто такими, що не підлягали людському втручання [6, с. 35–36].

Певна річ, поява глобального суспільства має позитивні наслідки, що пов'язано, зокрема, з доступністю різноманітних думок, що примушує людину замислитися над тими чи іншими ідеями і обирати з-поміж них ті, яких варто дослухатися. У цьому контексті можна згадати слова Томаса Г. Еріксена: «Ідеї, а не зброя зумовили зміну режимів у Східній Європі» [9, с. 42]. Над подібними аспектами, спричиненими появою «глобального світу», замислюється також й Ентоні Гіденс. Він, зокрема, зауважує: «у добу глобальних засобів масової інформації виявився нежиттєздатним контроль над ідеологією та культурою, що на нього спиралася комуністична політична влада» [6, с. 15]. «Советський та східноєвропейський режими, – йдеться далі у дослідженні, – були неспроможні стати на заваді прийому передач західного радіо і телебачення. Телебачення відіграло безпосередню роль у революції 1989 року, яку цілком правомірно назвали першою «телевізійною революцією». За вуличними протестами, що відбувалися в одній країні, спостерігали глядачі в інших країнах, в результаті чого багато хто із них самі виходили на вулиці» [6, с. 16].

Крім того, «інформаційна відкритість» може містити низку інших аспектів. Так, Мануель Кастельс, зокрема, звертає увагу на такий аспект, як залежність тих структур, що надають інформацію: «Мережі Інтернету забезпечують глобальне, вільне спілкування, яке стає визначальним для всього. Але інфраструктурою мереж можна володіти, доступ до них контролювати, а їх використання, якщо не монополізувати, то поставити в залежність від комерційних, ідеологічних та політичних інтересів» [11, с. 277]. Також прикметною ознакою глобалізації є неконтрольованість інформації, що відзначає Френсис Фукуяма. Дослідник зауважує, що глобалізація є не лише економічною, а й культурною інтеграцією. Тут йдеться не лише про Інтернет, а й про факси, телефони, телебачення – низку технологічних змін, які спричинили стрімкий наплив

інформації. Ці процеси переважно незворотні. Можна відмежувати свою країну від торгівлі, міжнародного обміну; значно важче побудувати загни від інформації [18, с. 39]. «Сьогодні ж, – продовжує він, – ми зазнаємо інформаційного бомбардування з різних джерел по всьому світі, і ніхто цього не контролює. Це одна з причин побоювань частини людства перед глобалізацією» [18, с. 39].

Відтак ще однією очевидністю є те, що поява глобального простору уможливила отримання надміру інформацію, що вимагає набуття потрібних компетенцій для обрання необхідної інформації та розрізнення достеменних даних від фейків. Свою працю Томас Г. Еріксен так і назвав «Тиранія моменту: швидкий і повільний час в інформаційну добу», маючи на увазі надмір інформації: «Найнеобхідніше вміння в інформаційному суспільстві полягає в захисті себе від 99,99% пропонованої інформації, якої людина не хоче» [9, с. 30]. «У такій ситуації з'являється гостра потреба у сортувальному механізмі. Які є критерії для розуміння різниці між добрим і поганим, між знаннями та шумами, якщо запаси всього є безмежними?» [9, с. 32], – запитує дослідник і далі пояснює: «У старі часи відповіддю на подібне питання була або солідна освіта (*Bildung*), надійна особиста ідентичність або чітко визначені інтереси. Сьогодні хаща стала такою густою, що людині треба бути впертою і цілеспрямованою, аби взагалі бути про щось добре поінформованою» [9, с. 32]. Мануель Кастельс також поділяє думку щодо важливості освіти, яка є, радше, постійною спроможністю до навчання. Так, однією з головних проблем, на яку він звертає увагу у своєму дослідженні, що виникла з появою Інтернету, – це «запрограмування кожного з нас – і особливо дітей – на обробку інформації та породження знання» [11, с. 277]. Автор так пояснює своє міркування: «Звичайно, я не маю на увазі грамотність у використанні Інтернету, що розвивається (це зрозуміло). Я маю на увазі освіту. Але в її ширшому, фундаментальному розумінні: тобто набуття інтелектуальної здібності до навчання впродовж усього життя шляхом здобуття інформації, яка зберігається у цифровому вигляді, її перетворення та використання для створення знання відповідно до тої мети, якої ми прагнемо» [11, с. 277].

Ще однією прикметною ознакою глобального суспільства, крім появи цифрових технологій, постає «мультиетнічність», на що звертає увагу Т. Г. Еріксен: «Дві революції характеризують нашу добу: електронна і мультиетнічна» [9, с. 42]. «Електронна революція і мультиетнічне суспільство є дзеркальним відбиттям одне одного: обоє відривають особисту ідентичність від традиції та коренів, тобто головних, тривких наративів» [9, с. 42]. Також визначальною ознакою комунікації, зумовлену появою глобальних мереж, за міркуванням Мануеля Кастельса, є мережевий індивідуалізм, який пов'язаний, радше, з об'єднаністю на основі спорідненості, а не з ізолюваністю як такою: «Мережевий індивідуалізм – це соціальна модель, не купка ізолюваних індивідуумів. Радше, індивідууми будують свої мережі, он-лайн та оф-лайн, на основі власних інтересів, цінностей, спорідненості та проектів [11, с. 130–131].

Також одним з важливих аспектів глобалізації є з'ясування питання про те, чи впливає поява глобального світу на становище культурних ідентичностей. Розмірковуючи над тим, який вплив може мати явище глобалізації на ідентичність націй, зокрема культуру, вважаємо за доцільне з'ясувати, що саме вкладається у поняття ідентичності. Так, Ф. Фукуяма, досліджуючи поняття ідентичності, звертає увагу на те, що це поняття є досить новим. Як розмірковує дослідник, сучасне поняття ідентичності з'явилося всього кілька століть тому, коли суспільства почали модернізуватися. Виникнувши в Європі, воно згодом поширилося й прижилося майже в усіх суспільствах на планеті [19, с. 36]. «Підґрунтям ідентичності, йдеться у праці, стало усвідомлення розриву між внутрішнім і зовнішнім. Люди почали вважати, що всередині них прихована справжня, істинна сутність, і вона якимось чином конфліктує з роллю, яку їм відвело суспільство» [19, с. 36]. За словами Ф. Фукуями, ідея розмежування внутрішнього і зовнішнього «я» не випадково з'явилася в Європі в період між Реформацією та Французькою революцією. Європейське суспільство переживало глибокі економічні й соціальні зміни, які створили умови для поширення таких ідей [19, с. 44]. Прикметною ознакою появи ідентичності є «вихід» за межі своєї спільноти: «у більшості традиційних суспільств поняття ідентичності в сучасному розумінні навіть не з'явилося б. Майже весь час протягом останніх десяти тисяч років переважна більшість

людей жила в сталих аграрних спільнотах» [19, с. 44]. Відтак, як далі відзначає дослідник, усе життя людини минає в тому самому селищі в обмеженому колі друзів і сусідів [19, с. 44]. «У таких суспільствах немає ні плюралізму, ні різноманіття, ні вибору» [19, с. 45]. Тому, пояснює Ф. Фукуяма, не існувало поняття зовнішнього щодо індивіда «суспільства», яке обмежує його вибір, а внутрішнє «я» не наділяли вищою порівняно з цим суспільством цінністю [19, с. 45]. Утім, уточнює автор, усе почало змінюватися, коли Європу охопила загальна модернізація. Унаслідок комерційної революції значно розширилася торгівля, а усталені соціальні ієрархії почали ламатися [19, с. 45]. Тож певним висновком Ф. Фукуяма є те, що зростанню політики ідентичності сприяв технологічний прогрес [19, с. 168].

Розглянувши тлумачення поняття ідентичності звернімо увагу на те, чи позначився вплив глобалізації на культурних ідентичностях, чи можна вести мову про «глобалізацію культури», зокрема тенденцію нівелювання національних культур. Так, у праці «Глобальні трансформації: політика, економіка, культура», підготовленої колективом авторів (Девід Гелд, Ентоні МакГрю, Девід Голдблатт і Джонатан Перратон), явище глобалізації інтерпретується як рух об'єктів, знаків і людей крізь регіони та міжконтинентальний простір. Глобалізація культури викликає рух усіх цих трьох чинників [8, с. 387]. Як відзначено у розвідці, певна річ, «люди являють собою найважливіші й найвпливовіші чинники трансляції культури» [8, с. 387]. Водночас, «глобалізація культури передбачає також рух об'єктів. Хоч би якими важливими носіями форм культури були індивіди, вони самі обмежені рамками наявних засобів комунікації» [8, с. 387]. На такий аспект глобалізації культури, як «глобалізації західної інтелігенції», звертає увагу і Пітер Л. Бергер. Так, за його словами, є ще один елітний сектор глобальної культури, що виникає, який іноді зливається з діловою культурою, іноді вступає з нею в напружені відносини. Це – глобалізація західної інтелігенції, те, що я не зовсім вдало називаю клубною культурою інтелектуалів (*faculty club culture*). Поширюється вона різними засобами: академічними структурами, фондами, неурядовими організаціями, деякими урядовими і міжурядо-

вими установами. Вона теж шукає й активно створює ринки по всьому світу, але її продукція зовсім не та, що пропонують транснаціональні корпорації: це ідеї та правила поведінки, вироблені західними, головним чином американськими інтелектуалами, такі як вчення про права людини, концепції фемінізму, захисту довкілля та мультикультуралізму, а також уявлення про політику і спосіб життя, в яких втілюються ці ідеологічні побудови [14, с. 11–12].

Прикметно, що, як констатується у праці «Глобальні трансформації», переважна більшість артефактів та образів, що циркулюють по всій земній кулі, належить до конкурентної царини масової культури [Цит. за: 8, с. 433]. Крім того, у дослідженні уточнюється: «Стосовно культурних продуктів та медіа є достатні підстави твердити, що співвідношення іноземного та вітчизняного змінилося на користь іноземного» [Цит. за: 8, с. 433]. Проте, як зауважується у праці Дейвіда Гелда, національна культура й ідентичність глибоко вкорінені в етноісторії, і є доволі сумнівним, що глобальна масова культура зможе їх витіснити [Див.: 7, с. 146]. «Тим не менше, пояснюється у розвідці, поширення глобальних комунікацій, особливо телебачення, відео та кіно, надає людям нових можливостей «бачити і брати участь» у глобальних процесах» [Див.: 7, с. 146].

Також варто зважати на те, що, як уточнюється у розвідці «Глобальні трансформації», суттєвий вплив на ті чи інші зміни не може мати окрема людина: «Окрема людина, перемішуючись від своєї спільноти до іншої, не здатна викликати помітні культурні зміни чи створити тривку мережу взаємодії та культурних взаємовпливів між цими спільнотами. Проте там, де такі відносини налагоджено, можна спостерігати процес глобалізації культури у вигляді поширення та поглиблення культурних відносин і практик» [Див.: 8, с. 388]. Адже, як стверджується у «Глобальних трансформаціях», важливою ознакою глобалізації культури є поява інфраструктур, які можуть регулювати впливи культур: «ми можемо вести мову про глобалізацію культури тоді й там, коли й де з'являються інфраструктури й інституції для передавання, відтворення та сприймання форм культури у глобальному – міжрегіональному та транснаціональному – масштабі» [8, с. 389]. З появою сучасного засобу зв'язку – Інтернету, за словами авторів, «певне

глобальне регулювання культурних потоків здійснюють чимало міжнародних установ та організацій. Серед них є такі, що безпосередньо пов'язані з глобальними комунікаціями та культурами, такі як ЮНЕСКО, глобальні регулятори технологічних інфраструктур, такі як МСТ (Міжнародний союз телекомунікацій) або МОСЗ (Міжнародна організація супутникового зв'язку).., та СОТ (Світова організація торгівлі), котра прилучилася до справи культурного протекціонізму, що впливає на лібералізацію торгівлі» [8, с. 428].

Відтак глобалізація як явище може спричинити появу тих чи інших викликів, які або сприймаються певною культурою, або не сприймаються. Концепт «виклику» та «відповіді», слідом за А. Тойнбі, осмислює, зокрема, Пітер Л. Бергер у праці «Багатогранна глобалізація: культурна різноманітність у сучасному світі», виданої за редакції Пітера Л. Бергера та Самюеля П. Гантінгтона. «Виклик», за словами Бергера, фактично мав виходити з глобальної культури, що виникає – в основному західної і, певна річ, американської за своїм походженням – і поширюватися в усьому іншому світі на рівні як еліт, так і широких мас. «Відповідь» з боку суспільств, яким був кинутий «виклик», оцінювалася за шкалою «прийняття» і «заперечення» з такими проміжними градаціями, як «співіснування» і «синтез» [14, с. 8–9]. Утім, як уточнює Бергер, культурна глобалізація не являє собою жодної великої обіцянки, жодної великої загрози. Зокрема, це означає, що глобалізація є, фактично, продовженням, хоча й у сильнішій і глибшій формі, незримого виклику, який кидає модернізація. На культурному рівні це перетворюється на серйозний виклик з боку *плюралізму*: ламаються традиції, що вважалися непорушними, виявляється, що в царині віри, цінностей і способу життя існує широка можливість вибору. Не буде помилкою сказати, що все це є серйозним викликом з боку свободи, що зростає, кинутий як окремим індивідам, так і цілим спільнотам [14, с. 24].

Підставу для можливого виклику, спричиненого глобалізацією, Ганс Кохлер (Hans Köchler) вбачає у розбіжностях ціннісних настанов, які є прикметною ознакою тієї чи іншої цивілізації: «Існує одне людство, але не одна цивілізація. У сучасному глобальному середовищі постійне зіткнення та взаємодія між різними –

часто-густо несумісними – світоглядами та системами цінностей має абсолютно новий потенціал для конфлікту – з *одним* людством, члени якого постійно усвідомлюють своє життя в *одному* «глобальному селі», але з більш ніж однією, а насправді – багатьма, конкуруючими глобальними цивілізаціями» [20, с. 2–3]. Відтак, за словами автора, «швидкий розвиток технологій, разом із глобальним переслідуванням економічних інтересів, зробив взаємодію (зустріч) з «іншим» структурним фактом суспільства. Однією з головних проблем нашого часу буде те, чи зможуть цивілізації домовитись про набір метацинностей на основі взаємності (таких, як толерантність, невтручання тощо). Тільки це уможливить уникнути конфронтації на рівні цінностей першого порядку («матеріальні цінності») [20, с. 6–7]. Вихід із цієї ситуації дослідник пов'язує з певним «невтручанням» у ціннісний світ один одного: «З огляду на діалектику відштовхування та притягання, встановлення меж та звернення до інших, «вічної війни цивілізацій» вдасться уникнути лише тоді, коли формування ідентичності можна узгодити з формами позитивної взаємодії. Кожна цивілізація – і кожен світ культурного життя в ній – повинен мати свій унікальний «дихальний простір», без загрози насильницького вторгнення чи нав'язування парадигм інших цивілізаційних горизонтів» [20, с. 7].

Також з-поміж викликів, які може спричинити глобалізація, постає питання про те, чи може поява глобальних засобів зв'язку впливати на національну ідентичність. Так, за міркуванням Монро Прайса, з огляду на глобальну конкуренцію потрібно удвічі більше сприяти проголошенню національної ідентичності та її зв'язків з мовою і мистецтвами, літературою, кінематографією і телебаченням [15, с. 123]. Громадське телебачення, зазначає дослідник, має знайти нову національну роль як засіб підтримки лояльності і повинне посилити свої зв'язки з іншими формами підтримки мистецтв. Зробити це дуже непросто, адже нова роль має нагадувати нації про все краще, що в ній є, про її вищість (не лише у власних межах, а й у всьому світі) [15, с. 124]. Такий особливий акцент, що надається ЗМІ, важливий з огляду на вплив, що може мати телебачення на громадян: «Уже дуже давно критик Марі Бреннер (Marie Brenner) назвала телебачення «ввімкненим наркотиком», а у своїй книзі Джеррі Мендер (Jerrig Mander) зовсім неправдоподібно писа-

ла про «чотири аргументи на користь ліквідації телебачення» [15, с. 124]. «Знищення телебачення неможливе і не зовсім бажане, зауважує дослідник, однак кількість часу, що проводиться біля телевізора, і його зв'язок з освітою та громадською участю повинні стати предметом національного інтересу» [15, с. 124].

Відтак прикметною ознакою глобального простору можна назвати «примат публічності», маючи на увазі те, що поява сучасних засобів зв'язку прискорила поширення інформації – отже, створила умови для впливу на переконання громадян у «глобальному масштабі».

Відзначимо, що, скажімо, за словами Ханни Арендт, слово «публічний» означає два щільно пов'язаних, але однак ніяк не тотожних феномени. Воно означає, *по-перше*, що все постає перед загалом для будь-кого помітно і привселюдно, так що його супроводжує максимальна відкритість [1, с. 65–66]. Як пояснює дослідниця, тільки-но ми починаємо хоча б просто говорити про речі, досвід яких розгортається в приватному та інтимному, ми вже висуваємо їх у царину, де вони набувають дійсності, якої б раніше, хоч би з якою інтенсивністю вони нас зачіпали, вони ніколи не досягли [1, с. 66]. Поняття публічного означає, *по-друге*, сам світ, наскільки він у нас спільний і як такий відрізняється від усього, що нам приватно належить, тобто від царини, яку ми називаємо нашою приватною власністю. Цей спільний світ однак жодним чином не тотожний землі чи природі в цілому, як вони супутні людському роду, окреслюючи його життєвий простір і зумовлюючи його органічне життя. Світ тут радше витвір людських рук і збірне поняття для всього, що розігрується між людьми, що відчутно постає на перший план у цьому створеному світі [1, с. 69].

Над поняттям «публічного» застановляється також Ніклас Луман. Як відзначає дослідник, видається, що в поняття «публічного» від самого початку був вбудований момент непередбачуваності. У класичному правовому дискурсі поняття «публічний» визначається через поняття доступності для будь-кого, тобто через виключення контролю над доступом. Згідно з цим, друкована продукція і передачі мас-медіа є публічними, оскільки відсутній контроль над тими, хто їх сприймає [12, с. 137–138]. Відтак «функцію

мас-медіа варто було б вбачати не у продукуванні, а у репрезентації публічності» [12, с. 140]. Репрезентація публічності засобами мас-медіа, зауважує дослідник, забезпечує в поточних подіях одночасно прозорість і непрозорість, тобто: певне тематичне знання у вигляді тих чи інших конкретизованих об'єктів та невизначеність у питанні, хто і як на це реагує [12, с. 140].

Проблематику громадянської публічності (або, в українському перекладі книги, «відкритості») досліджує у своїй праці Юрген Габермас. Так, поняття громадянської відкритості він пояснює, зокрема, так: «Громадянську відкритість (*bürgerliche Öffentlichkeit*) можна визначити насамперед як сферу згуртованих у публіку приватних осіб» [5, с. 71]. Прикметною ознакою громадянської відкритості є взаємовідносини між державою та суспільством: «Громадянська відкритість постає в полі напруженості між державою і суспільством, але сама залишається частиною приватного простору» [5, с. 190]. Громадянська відкритість почала зазнавати змін з появою преси: «Маніпулювання принципом громадянської відкритості ґрунтується на структурній перебудові відкритості як сфери, що можна рішуче стверджувати на підставі трансформації її найважливішої інституції – преси» [5, с. 232]. Як зазначає Ю. Габермас, поставши із системи приватного листування та ще тривалий час перебуваючи під її крилом, газетярство як промисел було насамперед організоване у формах ремісницького малого виробництва [5, с. 232]. «Його діяльність, – йдеться у праці, – переважно обмежувалася організацію надходження повідомлень, подачі повідомлень та перевірки самих повідомлень. Між тим, до економічного чинника долучається новий, у широкому розумінні політичний чинник, як тільки розвитку набуває преса повідомлень та світоглядна преса» [5, с. 232].

Певна річ, поява сучасних засобів масової інформації може мати як позитивний, так і негативний вплив. Так, за словами П'єра Бурд'є, політична небезпека, спричинена звичайним використанням телебачення, власне й полягає в особливій здатності зображення робити те, що літературні критики називають ефектом реальності: телебачення показує і змушує повірити в те, що воно показує. Така сила навіювання може спричинити ефект мобілізації, створюючи ідеї й уявлення, а також реальні соціальні групи. Хро-

ніка подій, що відбуваються щодня, події та інциденти можуть мати політичний, етичний тощо підтексти, здатні спричиняти сильні, найчастіше негативні емоції, такі, як расизм, ксенофобія, страх і ненависть до людей інших національностей. І навіть звичайний репортаж, виклад записаних фактів, наштотує на певне соціальне конструювання реальності, який здатний зумовити ефект політичної мобілізації (або демобілізації) [4, с. 30]. Відтак, за словами Бурд'є, «телебачення, що, за ідеєю, є інструментом відображення реальності, перетворюється на інструмент створення реальності. Ми усе більше й більше наближаємося до простору, у якому соціальний світ описується й нав'язується телебаченням» [4, с. 31].

Тож, ми здійснили спробу дослідити найбільш прикметні наслідки соціокультурних трансформацій, яких зазнали й зазнають суспільства, зумовлених появою глобального простору, однією з домінуючих ознак яких, як припускається, є примат публічності, що поставало метою дослідження. У дослідженні, зокрема, з'ясовано, що поняття глобалізації є досить новим, згадки про нього з'являються лише у другій половині ХХ ст. З метою кращого розуміння явища глобалізації, дослідженням передбачалося розкрити різні версії тлумачення цього явища, зокрема, показано розрізнення понять «глобалізація» та «глобальність», а також простежуються такі тлумачення явища глобалізації: глобалізація як зміна традиції та глобалізація як поява «мережевого суспільства» та звернуто увагу на такі аспекти глобального суспільства, як «мережвий індивідуалізм» та «мультиетнічне суспільство».

Чи не найприкметнішою ознакою явища глобалізації є, безперечно, стрімке поширення інформації, що, певна річ, має позитивні й негативні наслідки, оскільки інформаційна відкритість може як позначатися на утвердженні демократичних цінностей, позаяк унеможливає існування єдиного погляду на ті чи інші питання, так і впливати на дезорієнтацію громадян, скажімо, через надмір інформації та поширення хибної інформації. Слід також зазначити, що однією з царин, на якій може позначатися явище глобалізації, постає культура, яка є важливою ознакою ідентичності людей, а отже, і сприятливим ґрунтом для впровадження маніпулятивних технологій. Відповідно, одним із проблемних питань було те,

чи може поява глобалізації вплинути на зміни у царині культури, спричинених, скажімо, культурними обмінами чи новими можливостями комунікації. Дослідження засвідчило, що, за міркуванням вчених (Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт, Дж. Перратон), наукові напрацювання яких простежуються у цій статті, переміщення окремих осіб не може радикально позначитися на помітних культурних змінах; ці зміни, радше, можливі там, де з'являються інфраструктури й інституції для передавання, відтворення та сприймання форм культури у глобальному (міжрегіональному та транснаціональному) масштабі.

Відтак провідним акцентом статті є те, що однією з визначальних ознак доби глобалізації постає «примат публічності», що інтерпретується у дослідженні як залежність громадян від тієї інформації, що доноситься з публічного простору. Чи не найбільш дієвим засобом, що, вочевидь, впливає на переконання громадян, є ЗМІ, яке, як доводиться у розвідці, може мати важливе значення як для утвердження національної ідентичності, так і спричиняти дезорієнтацію громадян, формуючи ті чи інші переконання чи настрої у суспільстві, що, кажучи словами П'єра Бурд'є, «наштовхує на певне соціальне конструювання реальності». У цьому контексті відзначимо, що надмір інформації як прикметна ознака доби глобалізації, спричинило ситуацію, за якої ретельний добір інформації та її осмислення може ставати дедалі більш поверховим, що також є сприятливим ґрунтом для поширення маніпулятивних технологій. Культурні розбіжності, політичні перегони, здоров'я (як, скажімо, у ситуації з пандемією COVID-2019), чи будь-який інший аспект, спрямований на акцентування того, що розділяє громадян, може слугувати підставою для маніпулювання громадською думкою. Постає потреба у доборі джерел інформації з-поміж наявного розмаїття, що потребує володіння певними компетенціями, як, скажімо, вміння відрізнити істинні дані від фейків, зокрема не піддаватися на улесливі гасла чи різні хибні теорії, якщо за цими словами немає раціональних підстав та достеменних даних. Усі ці та інші необхідні компетенції, вочевидь, значною мірою можуть здобуватися через постійну самоосвіту, що уможливорює розвиток критичного мислення. Відтак видається важливим розробка та упровадження різноманітних ініціатив щодо створення навчальних

ресурсів та майданчиків для вироблення громадянами компетенцій в оцінюванні та доборі інформації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арендт Х. *Vita active, или О деятельной жизни* / пер. с нем. и англ. В. В. Бибахина; ред. Д. М. Носова. СПб. : Алетейя, 2000. 437 с.
2. Бек У. *Что такое глобализация?* / пер. с нем. А. Григорьева и В. Сидельника; общ. ред. и послесл. А. Филиппова. М. : Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
3. Бжезінський З. Вибір: світове панування чи світове лідерство / пер. з англ. А. Іщенка. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 203 с.
4. Бурд'є П. Про телебачення та журналістику / пер. М. Возняк. *Ї: незалежний культурологічний часопис*. 2009. № 59. Пастки свободи слова. С. 28–40.
5. Габермас Ю. *Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство* / пер. з англ. А. Онишко. Львів : Літопис, 2000. 320 с.
6. Гіденс Е. *Нестримний світ: як глобалізація перетворює наше життя* / пер. з англ. Н. Поліщук. К. : Альтерпрес, 2004. 100 с.
7. Гелд Д. *Демократія та глобальний устрій* / пер. з англ. О. Юдін, О. Межевкіна; відп. ред. О. Юдін. К. : Видавництво «Port-Royal», 2005. 359 с.
8. *Глобальні трансформації: політика, економіка, культура* / Гелд Д., МакГрю Е., Голдблатт Д., Перратон Дж.; пер. з англ. В. Курганський, В. Сікора; наук. ред. Ю. Павленко. К. : Фенікс, 2003. 584 с.
9. Еріксен Т. Г. *Тиранія моменту: швидкий та повільний час в інформаційну добу* / пер. з англ. В. Дмитрук. Л. : Кальварія, 2004. 196 с.
10. Кастельс М. *Власть комунікації: учеб. Пособие* / пер. с англ. Н. М. Тылевич; науч. ред. А. И. Черных; Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики». М. : Изд. дом Высшей школы экономики, 2016. 564 с.
11. Кастельс М. *Интернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства* / пер. з англ. Е. Г. Ганиш, А. Б. Волкова; наук. ред. В. В. Лях. К. : Видавництво «Ваклер», 2007. 304 с.

12. Луман Н. *Реальність мас-медіа* / пер. В. Климченко; ред. В. Іванова та М. Мінакова. К. : ЦВП, 2010. 158 с.
13. Мартен Д., Менцжер Ж.-Л., П'єр Ф. *Метаморфози світу: соціологія глобалізації* / пер. з фр. Є. Марічева. К. : Вид. дім «КМ Академія», 2005. 302 с.
14. *Многоликая глобализация: культурное разнообразие в современном мире* / ред. П. Бергера и С. Хантингтона; пер. с англ. В. Сапова под ред. М. Лебедевой. М. : Аспект Пресс, 2004. 379 с.
15. Прайс М. *Телебачення, телекомунікації і перехідний період: право, суспільство і національна ідентичність* / пер. О. Дащаківська. *Ї: незалежний культурологічний часопис*. 2004. Число 32. Солодка свобода слова. С. 122–129.
16. Стігліц Д. *Глобалізація та її тягар* / пер. з англ. А. Іщенка. К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. 252 с.
17. Тоффлер Е. *Третя хвиля* / пер. з англ. А. Євси. К. : Вид. дім: «Всесвіт», 2000. 480 с.
18. Фукуяма Ф. *Глобалізація безконечна* [Скорочений запис дебатів, які відбулися 20.11.2000 у Варшаві з нагоди публікації книги Френсиса Фукуями «Великий шок» у польській філії видавничої групи Бертельсманна] / пер. А. Вишняускас. *Ї: незалежний культурологічний часопис*. 2000. Число 19. Глобалізація, Європейський Союз та Україна. С. 36–41.
19. Фукуяма Ф. *Ідентичність. Потреба в гідності й політика скривденості* / пер. з англ. Т. Сахно. К. : Наш формат, 2020. 192 с.
20. Köchler H. Co-existence of Civilizations in the Global Era. In *Glocalism: journal of culture, politics and innovation*. 2020. № 1. P.1–8. Режим доступу: Abstract: <https://glocalismjournal.org/co-existence-of-civilizations-in-the-global-era>

REFERENCES

- Arendt, H. (2000). *Viva active, or About an active life*. (V. V. Bibihin, Trans.). Saint Petersburg: Aleteya. [In Russian].
- Beck, U. (2001). *What is globalization?* (A. Grigoriev & V. Sidelnik, Trans.). Moscow: Progress-Tradition. [In Russian].
- Brzezinski, Z. (2006 p.) *The Choice: Global Domination or Global Leadership* (A. Ischenko, Trans.). Kyiv: Kyiv-Mohyla Academy. [In Ukrainian].

Bourdieu, P. (2009). About television and journalism. (M. Voznyak, Trans.) *YI: nezalezhnyy kul'turolohichnyy chasopys* [*YI: independent cultural magazine*], 59, 28-40. [In Ukrainian].

Habermas, J. (2000). *Structural transformations in the field of openness: civil society category research*. (A. Onyshko, Trans.). Lviv: Litopys 2000. [In Ukrainian].

Giddens, A. (2004). *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. (N. Polishchuk, Trans.). Kyiv: Alterpress. Contemporary humanitarian library. [In Ukrainian].

Held, D. (2005). *Democracy and global order*. O. Yudin & O. Mezhevikina Trans.). Kyiv: Port-Royal. [In Ukrainian].

Global Transformations: Politics, Economics and Culture (2003). D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton, V. Kyrganskyj & B. Sikora, Trans. Kyiv: Phoenix. [In Ukrainian].

Eriksen, T. H. (2004). *Tyranny of the moment: fast and slow time in the information age*. (B. Dmytruk, Trans.). Lviv: Calvariya. [In Ukrainian].

Castells, M. (2016). *Communication Power: Textbook*. (N. M. Tylevych, Trans.). National Research University "Higher school of economics". Moscow: Publishing House "Higher school of economics". [In Russian].

Castells, M. (2007). *Internet galaxy. Reflections on the Internet, business and society* (E. G. Ganysh, F. B. Volkova, Trans.; V. V. Lyakh, Ed.) Kyiv: Publishing house "Vakler" LLC. [In Ukrainian].

Luhmann, N. (2010). *The reality of the mass media*. V. Klymchenko, Trans.; V. Ivanov & M. Minakov, Eds.). Kyiv: CVP. [In Ukrainian].

Martin, D. Metzger, J.L. Pierre, P. (2005). *Metamorphosis of the world: sociology of globalization*. (E. Marichev, Trans.). Kyiv: KM Academia. [In Ukrainian].

Multifaceted globalization: Cultural Diversity in the Contemporary World (2004). P. I. Berger & S. P. Huntington (Eds.). (V. V. Sapov, Trans.). Moscow: Aspect Press. [In Russian].

Price, M. (2004). Television, telecommunications and transition: law, society and national identity. (O. Daschakivska, Trans.). *Jl: independent cultural magazine*, 32, 122-129. [In Ukrainian].

Stiglitz, J. E. (2003). *Globalization and its burden*. (A. Ischenko, Trans.). Kyiv: KM Academia. [In Ukrainian].

Toffler, E. (2000). *The Third Wave*. Kyiv: Vsesvit. [In Ukrainian].

Fukuyama, F. (2000). Globalization is endless [Shortened recording of the debate, which took place on 20.11.2000 in Warsaw on the occasion of the publication of F. Fukuyama's book "The Great Shock" in the Polish branch of the Bertelsmann publishing group]. *Jl: independent cultural magazine*, 19, 36-41. [In Ukrainian].

Fukuyama, F. (2020). *Identity. The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*. (T. Sakhno, Trans.). Kyiv: Nash Format. [In Ukrainian].

Köchler, H. (2020). Co-existence of Civilizations in the Global Era. *Globalism: journal of culture, politics and innovation*, 1, 1-8. Retrieved from <https://glocalismjournal.org/co-existence-of-civilizations-in-the-globalera>

Svitlana Loznytsia

Candidate of Philosophical Sciences (Ph.D.), Researcher at the Department of Philosophy of Culture, Ethics and Aesthetics of the H. Skovoroda Institute of Philosophy of the NAS of Ukraine; Kyiv, Ukraine; e-mail: svitlana.loznytsia@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3682-1340>

Socio-cultural transformations in the age of globalization: the primacy of publicity

Abstract

The article examines socio-cultural transformations in the age of globalization, the main emphasis of which is assumed to be the primacy of publicity, which in the study is interpreted as dependence of citizens' beliefs on the information that is brought from public space. It has been found that the concept of globalization is quite new, mentions of it began to appear in the second half of the twentieth century. Some aspects of the interpretation of the concept of "globalization" are clarified, in particular, the distinction between the concepts of "globalization" and "globality" is shown. Various approaches to the interpretation of the phenomenon of globalization are traced, among which globalization as a change of tradition and globalization as the emergence of a «network society» are noted.

Emphasis is placed on the positive consequences of the emergence of a global society, due to accessibility of different opinions, which complicates the emergence of a totalitarian regime. At the same time, the emergence of excess of information revealed the need to form the necessary competencies related to the ability to choose the necessary information and distinguish reliable data from fake. The influence of the phenomenon of globalization on cultural identities was studied, in particular, it was found that the movement of individuals between countries does not significantly affect the change of the dominant culture. The importance of mass media influence on the establishment of national identity is shown. The meaning of the concept of «public» was clarified and the concept of “primacy of publicity” was outlined as a notable sign of the emergence of a global space, which is introduced largely through the media. Emphasis is placed on the possible dangers of the media influence on the citizens beliefs, related, in particular, to the effect of “constructing reality”.

Keywords: globalization, globalization of culture, network society, publicity, primacy of publicity, civil openness, mass media.